

İslam Hukukunda Akitlerden Sonra Vadede Değişikliğin Bağlayıcılığı

The Binding Nature of Post-Contractual Modification of Terms in Islamic Law

Ramazan ARAZ

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı

Dr., Presidency of Religious Affairs

e-posta: arazrmzn@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6818-8914>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 3 Şubat / 3 February 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 1 Mayıs / 1 May 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / June 2025

Atıf / Citation: Araz, Ramazan. "İslam Hukukunda Akitlerden Sonra Vadede Değişikliğin Bağlayıcılığı". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran 2025), 21-38. <https://doi.org/10.34085/buifd.1632327>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd>

İslam Hukukunda Akitlerden Sonra Vadede Değişikliğin Bağlayıcılığı

Öz

Bu çalışmada lâzım akitlerden sonra vadede değişikliğin bağlayıcılığı fıkhi açıdan incelenmektedir. Vadenin bağlayıcılığı, ticari ilişkilerde istikrar ve güvenin sağlanması bakımından büyük önem arz etmektedir. İslam hukuku vadeli işlemlere izin vermekte, bu konuda birtakım şartlar ve hükümler getirmektedir. Klasik fıkıh literatüründe vadede değişiklik ile ilgili meseleler dağınık halde bulunmaktadır. Modern dönemde ise bu konu, genellikle borcun yapılandırılması çerçevesinde ele alınmaktadır. Ancak günümüzde borcun yapılandırılması, genellikle kâr payı esasına dayanan yeni akitlerle gerçekleştiği için ayrı bir muhtevaya sahiptir. Dolayısıyla borcu yapılandırma ile vadede değişikliğin bağlayıcılığı birtakım farklılıklar içermektedir. Akitlerden sonra vadede değişik tarafların beyanıyla veya kendiliğinden düşerek sübut bulabilmektedir. Tarafların irade beyanlarıyla icra edilen vade değişikliğinin bağlayıcılığı mezhepler arasında ihtilafa neden olmuştur. Hanefî mezhebine göre vadenin değiştirilmesi geriye dönük işlevlik kazanarak asıl akdın vasıflarında değişikliğe sebep olmaktadır. Hanefîler, vade değişikliğini bir tür iskat tasarrufu olarak değerlendirmişler ve bundan rücu etmenin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Mâlikîler vadeyi tebdilin bağlayıcılığı konusunda Hanefîlerle aynı görüştedir. Ancak onlar vadenin bağlayıcı olduğu prensibinden hareketle bu sonuca ulaşmışlardır. Şâfiîler ve Hanbelîler ise akit kurulduktan sonra vadede değişikliği genel olarak geçersiz görmüşlerdir. Ancak bu fakihler, borçlunun kendi isteğiyle borcunu peşin ödemesi halinde vade değişikliğinin bunun geçerli olacağını kabul etmişlerdir. Vadenin, ölüm, iflas, mefkûdiyyet, irtidad gibi zimmeti ortadan kaldıran veya hasara uğratan bazı hallerde, kendiliğinden düşüp düşmeyeceği konusu mezhepler arasında ihtilafıdır. Bu çalışmada vadede değişikliğin bağlayıcılığı açısından literatürdeki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Çalışmada ilk önce vadenin tanımına ve sıhhat şartlarına yer verilmektedir. Daha sonra *tarafların beyanıyla vadede değişiklik* ve *vadenin kendiliğinden düşmesi* konularına, Hanefî mezhebi ağırlıklı olmak üzere dört mezhep esas alınarak yer verilmektedir.

Anahtar kelimeler: İslam Hukuku, Akit, Borç, Vade, Borç Yapılandırma

Abstract

This study examines the binding nature of modifications to the maturity date following the formation of binding contracts in Islamic jurisprudence. The enforceability of agreed terms is of critical importance for ensuring stability and trust in commercial relations. Islamic law permits deferred transactions stipulating specific conditions and stipulations. In classical jurisprudential literature, issues concerning the modification of maturity dates are often addressed in a fragmented manner. In the modern context, this subject is typically discussed within the framework of debt restructuring. However, contemporary debt restructuring is often realized through new contracts based on profit-sharing principles, thereby constituting a distinct legal construct. As such, the concept of debt restructuring differs in significant ways from the binding nature of post-contractual term modifications. Modifications to the maturity date after contract formation may occur either through the express declarations of the contracting parties or automatically under certain conditions. The binding nature of such modifications effected by mutual consent has been a subject of disagreement among the Islamic legal schools. According to the Ḥanafî school, a change in the maturity date operates retroactively and alters the fundamental attributes of the original contract. Ḥanafî jurists classify such modification as a form of *isqât* (discharge), asserting that it is irrevocable. The Mâlikî school agrees with the Ḥanafîs on the binding nature of term modifications, but arrives at this conclusion based on the principle that a promise (*wa'd*) is legally binding. In contrast, the Shâfi'î and Ḥanbalî schools generally consider post-contractual term modifications invalid. Nevertheless, these jurists recognize their validity if the debtor voluntarily repays the debt in advance. Furthermore, whether the term automatically lapses due to supervening events that extinguish or impair the debtor's legal capacity such as death, insolvency, disappearance or apostasy remains a point of juristic disagreement. This study seeks to address a lacuna in the existing literature regarding the binding nature of post-contractual term modifications. It commences with a definition of the term and its conditions of validity, then examines both consensual modifications and automatic lapses, with a primary focus on the Ḥanafî school, while incorporating comparative perspectives from the other three major schools.

Keywords: Islamic Law, Contract, Debt, Maturity, Term Modification, Debt Restructuring

Giriş

Alışverişlerde vade insanoğlunun günlük yaşamında son derece önemli bir yer işgal etmektedir. Ticari ilişkilerde vadenin olmadığı bir toplumda, sermaye yetersizliği sebebiyle müşterilerin ve girişimcilerin; büyük harcamalar gerektiren ürünlerin satılmaması açısından da satıcıların sıkıntı yaşamaları kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla ekonomik anlamda toplumsal ve bireysel sıkıntılar yaşanabilecektir. Ticari ilişkilerde vadelerin tarafları bağlayıcı olmaksızın belirlenmesi halinde ise mali belirsizlikler, ödemelerin zamanında yapılamaması, güven eksikliği ve taraflar arasında anlaşmazlık yaşanması gibi birçok problemlerin ortaya çıkması muhtemeldir. Bu açıdan vadenin tarafları bağlayıcı olması güvenli ve istikrarlı ticari ilişkiler için son derece önem arz etmektedir.

İslam hukuku vadeli ticarete izin vermiş ve bu konuda belirli hükümler vazedmiştir. Akitlerden sonra hangi hallerde ve şartlarda vadenin değişikliğe uğrayacağı fakihler tarafından şer'i delillerden istinbat edilerek belirlenmeye çalışılmıştır. Fıkıh külliyyatı içerisinde bu bilgiler dağınık halde bulunmaktadır. Modern dönemde her ne kadar vade üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da¹ tarafları bağlayıcılığı açısından akitlerden sonra vadede değişiklik konusu özelinde müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Vade üzerine yapılmış çalışmalarda da bu konunun tam manasıyla ele alınmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada akitlerden sonra vadede değişikliğin mümkün olup olmayacağı, olacaksa bunun hangi şartlarda tarafları bağlayıcı hale geleceği fıkhi açıdan analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve ve vadenin sıhhat şartları ele alınmıştır. Daha sonra tarafların beyanıyla vadede değişiklik ve vadenin kendiliğinden düşmesi konularına değinilmiştir. Çalışmada ağırlıklı olarak klasik eserlerden yararlanılmış olsa da yer yer modern çalışmalardan da istifade edilmiştir. Modern dönemde borç yapılandırmasında kullanılan yöntemlere,² bu araştırmada yer verilmemiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Türkçede kullanılan *vade* kelimesi, Arapçada *ecel* lafzıyla ifade edilmektedir. Sözlük anlamı itibariyle *herhangi bir şey için belirlenen vakit, ölüm vakti, mühlet* gibi manalara gelen *ecel* kelimesi, ıstılâh

¹ Bilal Aybakan'ın, *İslam Hukukunda Borçların İfası* adlı doktora tezinden istifade ederek- hazırlanmış olduğu, *Borç Yapılandırma (Erken Ödeme ve Öteleme)* adlı tebliği, bu çalışmayla yakından alakalıdır. Müellif, çalışmasında borcu *ta'cil* ve *te'cil* konularına kısmen değinmiş, bunların fıkhi hükümlerini de belirtmiştir. Ancak bu hükümlerin fıkhi gerekçelerine yeterince değinildiği söylenemez. Aybakan ayrıca, *cumhuriyet borcu ta'cili kabul ettiği* şeklinde bir iddiası bulunmaktadır. Bu ifade kısmen doğru olsa da *borcu ta'cilin*, sözlü olarak vadeyi kısaltma yöntemiyle, tamamen iskat edilerek ya da borcun bizzat elle teslim edilerek (fiilen) erken ödenmesi şeklinde yapılması mümkündür. Bu açıdan borcu ta'cil konusunda mezhepler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Söz konusu çalışmada ayrıca *vadenin kendiliğinden düşmesi* meselesine de değinilmemiştir. bk. Bilal Aybakan, "Borç Yapılandırma (Erken Ödeme ve Öteleme)", II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler", ed. Mehmet Bayyigit (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 685 vd.

Vade hakkında telif edilmiş diğer bazı çalışmalar şu şekildedir: Abdullah Özcan, *el-Ecel fi 'akdi'l-bey'* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Dirâsâtü'l-'Ulyâ's-Şer'iyye, Doktora Tezi, 1989); Rahmi Yaran, *İslam Hukukunda Borçlunun ve Alacaklının Temerrüdü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994); Muhamed b. Râşid b. Ali el-Usmân, *Ahkâmü'l-ecel fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 1996; Fevâz Mahmûd Muhammed Beşârât, *Eserü'l-ecel fi akdi'l-bey' fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Filistin: Câmî'atü'n-Necâhi el-Vataniyye, Külliyyetü'd-dirâsâtü'l-ulyâ, Doktora Tezi, 2005); Ahmet Onay, "İslâm Fıkhihinde Vâdeli Satış", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dini - İlmî - Edebi Dergi]* 29/2 (1993), 81-90; Abdullah Durmuş, "Fıkhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 315-330; "el-Mevsûatu'l-fıkhiyye", *ecel* (Kuveyt: Tabâatu Zâtu's-Selâsil, 1986); Abdullah Durmuş, "Vade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012).

² Modern dönemde borcu yapılandırmada kullanılan bey bi'l-vefa, teverruk gibi uygulamaları -önceki akitten bağımsız- yeni birer akit olarak görmek gerekmektedir. Dolayısıyla *modern dönem borcu yapılandırma yöntemleri ile lazım akitlerden sonra vadede değişikliği* ayrı işlemler olarak görmek gerekmektedir.

olarak bir yükümlülüğün ifa edileceği zaman veya bunun için takdir edilen süre manasında kullanılmaktadır.³ Ecel lafzından türeyen *te'cîl* ise borcun ileri bir tarihe taliki/ertelenmesi manasına gelmektedir. *Te'hîr* ve *süreyi tahdîd* lafızları da *te'cîl* manasında kullanılan diğer kavramlardır. Fıkıh literatüründe yer alan *taksit* kavramı, borcun birden çok (muayyen müteaddit) vakitlere ayrılarak *te'cîl* edilmesi;⁴ *müeccel borç* kavramı, borcun vadesinin devam etmesi; *muaccel borç* kavramı ise borca vade tayin edilmemiş olması veya tayin edilmiş vadenin bitmiş olması manalarında kullanılmaktadır.⁵

Vadeli ödeme şartıyla alışverişin meşruiyeti Kitap,⁶ sünnet⁷ ve icma ile sabittir.⁸ Hanefilere göre akitlerde vade, kıyasın hilafına istihşânen caiz olmuştur. Çünkü muâvaza akitleri temlik karşılığı temlik ve teslim karşılığı teslim manalarına gelmektedir. Vade ise akit anında teslimin yapılmasına engel teşkil etmektedir. Bu nedenle vade akitlerin muktezasını değiştirci bir özelliğe sahiptir. İnsanların buna ihtiyaç duymaları sebebiyle (zarureten) caiz görülmüştür. Bu vesileyle karşı tarafı mali sıkıntılarından rahatlatma veya ona bu süre içerisinde gelir elde etme imkânı sağlanabilmektedir. Akitlerde asıl olanın peşin olması prensibinin bir sonucu olarak, vade şartı konuşulmadan icra edilen akitler peşin yapılmış kabul edilir. Bununla birlikte bir şeyin vadeli veya taksitli satılması toplumda yaygınlık kazanmışsa, örf itibar edilerek akdin vadeli yapıldığı kabul edilebilmektedir.⁹

Akitlerde vade tek taraflı olarak bağlayıcıdır. Buna göre alacaklı durumda olan taraf bundan rücu edemez.¹⁰ Üç ay, bir yıl gibi belli bir süreyi kapsayan vadelerin, malın teslimi anından itibaren başlayacağı kabul edilmiştir. Çünkü alışverişlerde vadenin amacı alınan eşyadan fayda sağlamak veya kazanç elde etmektir. Mal henüz kabzedilmeden bu fayda hasıl olmayacağı için vade başlamış sayılmaz. Muhayyerlik şartıyla münakid olan vadeli akitlerde ise bu süre, muhayyerlik hakkının bitmesi ve akdin lazım hale gelmesi ile başlar. *Yıl başı, bu ayın sonu* gibi muayyen tarihli vade, mebî geç teslim edilmiş olsa bile, belirlenen zamanın gelmesiyle son bulur.¹¹

Vadeli akitlerde bayinin malı hapis hakkı sakıt olur. Bu durumda mebîin müşteriye teslim edilmesi gerekir.¹² Vade sebebiyle sakıt olan malın hapis hakkı vadenin bitimiyle avdet etmez. Çünkü hapis hakkı akitle birlikte ortaya çıkan bir hak değildir. Bu hakkın akitle birlikte ortaya çıkmasının sebebi malın akitten önce bayinin milk-i yedinde olmasıdır. Akit anında vadenin şart koşulmasıyla milk-i yedin zail olması nedeniyle hapis hakkı da sakıt olmaktadır.¹³ Aynı gerekçeyle nikah akdinden

³ Cihat Tunç, "Ecel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/425.

⁴ Bilal Aybakan, *İslam Hukukunda Borçların İfasi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 146.

⁵ Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm fi şerhi Mecelleti'l-ahkâm* (b.y.: Dâru'l-Cil, 1991), 1/128.

⁶ إذا تداينتم بدين إلى أجل مسمى فاكتوه el-Bakara 2/282.

⁷ Buhârî, "Büyu", 18; "Mükâteb", 1; "Sulh", 13; "Farzu'l-Humus", 13

⁸ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Matba'atü's-Sa'âde, 1993), 22/178.

⁹ Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/232

¹⁰ Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/127.

¹¹ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd--Dürri'l-muhtâr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1966), 4/535; Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/231-232.

¹² Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/267-268.

¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/192.

sonra mehir alacağını tehir eden kadının, cinsel açıdan kendisini kocasından alıkoyma hakkı bulunmamaktadır.¹⁴

Vadeli akitlerde kefalet ve vekalet geçerlidir. Kefil için takdir edilen vade daha az veya daha fazla olabilir. Kefilin, kendi adına takdir edilen vadenin daha kısa olması sebebiyle borcu ödemediği durumda, asıl borçluya karşı, onun adına tayin edilen süre dolmadan ödemiş olduğu parayı talep etme hakkı oluşmaz. Aynı durum kefilin vadesi gelmemiş borcu erken ödemesi durumunda da geçerlidir.¹⁵ Müvekkil için sabit olan vade vekil için de sabittir. Vekilin, müvekkilin izni olmaksızın mebü vadeli satması veya vadeyi uzatması halinde, bu süre dolana kadar semeni ona tazmin etmesi gerekmektedir.¹⁶

Hanefilere göre akarın müşteriye veresiye olarak satılması halinde, bu akitte şart koşulan vade şefî için geçerli olmaz. Çünkü şuf'a hakkı bey akdinin bir gereği olarak sübut bulmaktadır. Vade ise tarafların kendi rızalarıyla belirlemiş oldukları şartlardandır. Şuf'a hakkı sebebiyle malın şefî tarafından satın alınması yeni bir akit olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla bayi ile satıcının belirledikleri -akdin gereği olmayan- bu tür şartlar şefî'e teaddi etmez. Şuf'a hakkını kullanarak almak isteyen şefî bu durumda iki seçenek arasında muhayyer olur. Birinci olarak, şefî akarın bedelini peşin ödeyip alabilir. Bu ödemeyi direkt bayiye yaptığı takdirde, müşterinin bayiye bedel ödeme yükümlülüğü düşer. Bu ödemenin müşteriye yapıldığı takdirde, bayinin, vade dolmadan önce müşteriden bedeli talep etme hakkı yoktur. Çünkü bu süre, akit anında şart koşulduğu için şefî'in şuf'a hakkını kullanmasıyla iptal olmaz. İkinci seçenek olarak ise şefî, şuf'a hakkını kullanmak istediğini akit anında belirtmekle beraber, vadenin dolması anında ücretini vererek akarı satın alabilir. Bu konuda, bayinin zarara uğraması söz konusu olmayacağı için şer'î anlamda bir sakınca görülmemiştir.¹⁷ Şâfi mezhebinde racih olan görüş de bu şekildedir.¹⁸

İmam Züfer, İmam Mâlik, Hanbelîler ve bazı Şâfiilere göre akarın satışında belirlenen vade şefî için de geçerli olur.¹⁹ Bu mesele, düşük değerli para biriminden olan semenin şefî için de geçerli olmasına kıyas edilmiştir. Nitekim semenin kabzını geciktirici olan vade şartı parada itibari değer kaybına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu iki işlem fiyat eşitliği açısından birbirine benzemektedir. Hanefiler semenin bayinin hakkı, vadenin ise müşterinin hakkı olması sebebiyle bu işlemlerin farklı olduklarını, dolayısıyla böyle bir kıyasın tutarlı olmayacağını belirtmişlerdir.²⁰

2. Vadenin Sıhhat Şartları

Vadenin sıhhat şartları, akitlerin kuruluş aşamasında olduğu gibi, daha sonradan vadede yapılacak olan değişiklik açısından da önem arz etmektedir. Dolayısıyla çalışmanın ilerleyen

¹⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/145.

¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 20/98; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 6/3; Ebû İshâk İbrahîm b. Alî eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fihhi'l-İmâmi's-Şâfi* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/153; Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed el-Makdîsî İbn Kudâme, *el-Muğnî el-Muğnî*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî - Abdulfettâh Muhammed el-Halev Hulv (Riyâd: Dâru Âlem-Kütüb, 1994), 7/100-101.

¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/191, 19/60; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/153.

¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 19/60; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 5/27; Alî Haydar Efendî, *Dürrü'l-hukkâm*, 2/801.

¹⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muttakîn* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 5/88.

¹⁹ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Kurtûbî İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 4/43; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/484.

²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/103.

bölümlerinde tekrara düşmemek adına, bu konuya özel olarak değinilmesi daha makul durmaktadır. Akdin kuruluş aşamasında vadenin caiz olabilmesi için gerekli olan şartların iki maddede incelenmesi mümkündür:

1) Vadenin malum bir süreyle kayıtlı olması gerekmektedir. Vadenin net bir şekilde tayin edilmediği durumlarda, alacaklının borcu erken talep etmesine karşılık, borçlu kişi bunu daha geç vermek isteyebilir.²¹ Tayin edilen vadenin ayrıca yüz yıl, üç asır gibi insan ömrünün kifayet etmeyeceği şekilde olmaması gerekir.²² Malum vadeli olmayan temlik nitelikli akitler fasit kabul edilmektedir. Hanefilere göre malum bir süreyle tayin edilmemiş vadenin akit meclisinde müşteri tarafından iptal edilmesi halinde, söz konusu akit sahih olarak kurulmuş olur. Cumhura göre fasit olarak kurulan akitler, fasit şartın iptal edilmesiyle sahih hale döner.²³

İvaz mukabili yapılan ıskat akitlerinin mechul bir vade şartıyla yapılması halinde, şart geçersiz sayılarak akit peşin yapılmış kabul edilir. Örneğin, harman zamanı, hasat zamanı gibi mechul bir vade karşılığı yapılan mükâtebe akdinde vade şartı batıl, akit sahihtir. Bunun gerekçesi ise ıskat akitlerinin fesih kabul etmemesidir. Dolayısıyla bu konuda temlik akitleri ile ıskat nitelikli akitlerin birbirinden ayrıştığı gözükmektedir.²⁴

2) Vadenin akdin muktezasıyla çelişmemesi gerekir. Vadenin, akitlerin muktezasına muarız olduğu durumları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Vadeyle ödenmesi gereken semenin zimmete taalluk edici misliyyattan olması gerekmektedir. Aynî mallarda veya aynî olarak ayrılmış olan mislî mallarda vade tayini caiz görülmemiştir. Çünkü bu tür mallarda vade tayini, satıcı açısından fayda sayılmamakla birlikte, kabzın gecikmesine sebep teşkil etmesi açısından mahza zarar içermektedir. Bu nedenle “Elimdeki şu buğdayı sana bir ay sonra vermem koşuluyla bu akdi yapıyorum.” sözüyle yapılan akit geçerlilik kazanmaz.²⁵ Yine aynı gerekçeye istinaden mebîe mukabil verilecek olan aynı malın vadeli olması da (vadeli trampa) akdi ifsat eder.²⁶

b) Ribevî mallarda vade, ribe'n-nesîye²⁷ yol açması nedeniyle sahih değildir.²⁸ Bunun gerekçesi peşin olanın vadeli olandan daha hayırlı/değerli olmasıdır. Dolayısıyla ribevî mallarda eşitliğin sağlanabilmesi için her iki bedelin peşin olarak kabzı gerekmektedir.²⁹ Sarf akitlerinde te'cîl şartı akdi fasit kılmaktadır.³⁰ Hanefilere göre şart koşulan vadenin akit meclisinde iptal edilmesi

²¹ Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/127, 228; Onay, “İslâm Fıkında Vâdeli Satış”, 83.

²² Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 3/401-402.

²³ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 5/178; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/83; Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/229.

²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/191, 8/10.

²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/25-26; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 5/174; Ebû Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *el-Furûk envâr'ul-burûk fi envâi'l-furûk* (b.y.: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.), 3/273; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 3/401-402; Zeynuddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 308.

²⁶ Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/227.

²⁷ *ربا النساء فهو فضل الحلول على الأجل* Riba'n-nesîe peşinatın vadeye fazlalığıdır. bk. Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 5/183.

²⁸ Müslim, “Müsâkât”, 82

²⁹ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 5/200; Usmân, *Ahkâmu'l-ecel fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 343-344.

³⁰ Usmân, *Ahkâmu'l-ecel fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 343-344.

halinde akit sahih olur. İmam Züfer'in de aralarında bulunduğu cumhura göre ise başta fasit olarak kurulan bir akit, fasit şartın iptal edilmesiyle sahih hale dönmez.³¹

c) Vadenin hakiki anlamda mal olmaması sebebiyle, bizatihi kastedilerek semen karşılığı şart koşulması caiz değildir. Bunun da yine faiz yasağı kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim literatürde vade karşılığı kar elde etmek *ribâ* olarak tanımlanmıştır.³² Konusu ribevî mallar olmayan akitlerde bizzat kastedilmeksizin vade karşılığı ücret belirlemek sahihtir. Bu sebeple selemde ve taksitli alışverişlerde mebûn fiyatı daha yüksek olabilir.³³

d) Selem akitlerinde semende vade, *bey'u'l-kâli bi'l-kâli*³⁴ yasağı dolayısıyla caiz değildir. Çünkü selem akdinde müsemün fihte vadenin sübutu genel kıyasa muhalif olarak (istihsânen) sünnetle sabittir.³⁵ Buna ilaveten semende de vade tayin edilmesi akdin muktezasına ve amacına uygun düşmemektedir.³⁶

e) Cumhura göre karz akitlerinde vade bağlayıcı değildir. Çünkü karz, başlangıç itibariyle vade tayinini kabil olmayan teberru özelliğindedir. Bu işlem sonuç itibariyle ise konusu semen olan muâvaza niteliklidir. Dolayısıyla faiz şüphesi oluşacağı gerekçesiyle karz akitlerinde vade caiz görülmemiştir.³⁷ Hanefiler buna ayrıca başkasına ait malın itlafı sebebiyle oluşacak tazmin borcunu da dahil etmişlerdir. Nitekim tazminin -eksik veya fazla olmaksızın- itlaf edilen malın tam değerinde takdir edilmesi gerekeceğinden, bu konuda belirlenecek olan vade, kıymette fazlalık veya eksiklik oluşturacağı sebebiyle caiz görülmemiştir.³⁸ Mâlikîlere göre vadin bağlayıcı olmasının gerekliliği olarak karzda ve âriyet akitlerinde vade tayini geçerlidir/bağlayıcıdır.³⁹

f) Rehinde vade belirlemek fasit görülmüştür. Çünkü rehin, bir borcun tahsilini teminat altına almak amacıyla, aynî bir malın alacaklı tarafından süresiz olarak alıkonulmasını gerektirmektedir. Rehinde vade tayini bu akdin muktezasına uymamaktadır.⁴⁰

³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/27.

³² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/757.

³³ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 5/215; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/142.

³⁴ Dârekutnî, *Sünen*, 4/40.

³⁵ *من أئلف في شيء ففى كئيل معلوم ووزن معلوم، إلى أجل معلوم* "Her kim selem akdi yaparsa miktarı belli bir ölçekte, miktarı belli bir tartıda ve belli bir vadeye kadar yapsın" Buhârî, "Selem", 2; Müslim, "Müsakat", 127

³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/403; Usmân, *Ahkâmu'l-ecel*, 341-342; Aybakan, *Borçların İfası*, 152.

³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/34; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 4/128-129; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/431-432; Durmuş, "Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", 317.

³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/192, 14/34; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 308; "el-Mevsûatu'l-fikhiyye", 2/42-43; Aybakan, *Borçların İfası*, 159; Hanefilere göre karz borcunu te'cîl etmenin hilesi, ya Mâlikîlerin görüşüyle amel edilmesi ya da o kişiye vadeli borç verilmesi yönünde vasiyet edilmesidir. Bu konuda başvurulacak hilelerden bir diğeri ise alacaklının rızası doğrultusunda borcun belirli bir süre sonra ödenmesi şartıyla bir başkasına havale edilmesidir. Bu durumda borç muhalun aleyh zimmetine vadeli olarak intikal etmiş olduğundan dolayı asıl borçlu vade belirsizliğinden kurtulmuş olacaktır.³⁸ Şâfiîler ise alacaklı kişinin "bu borcu şu kadar vakit sonra isteyeceğim" şeklinde yemin etmesi halinde vadenin kendisi açısından bağlayıcı olacağını belirtmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Zeynuddin b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1999), 308.

³⁹ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ahmed el-Adevî, *Hâşiyetu'l-Adevî alâ Şerhi Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1994), 2/166-167.

⁴⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/502; Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 2/152.

Bazı akitlerde vade tayini zorunlu kılınmıştır. Hanefiler, Mâlikîler, Hanbelîler ve Evzâî'ye (ö. 157/774) göre selem akitlerinde müslümün fihin vadeli olması şarttır. Bu fakihler konuyla ilgili hadisi⁴¹ ve müdâyene⁴² ayetini buna delil getirmektedirler.⁴³ Şâfiîler, Ebu Sevr (ö. 240/854) ve İbn Münzir (ö. 318/930 [?]) ise peşin olanın vadeli olandan daha evla sayılmasının intac edeceği sıkıntılara binaen, selemde vadeyi zorunlu görmemişlerdir.⁴⁴ Fakihlerin geneline göre mükâtebe akdinde vade tayini gereklidir.⁴⁵ Hanefîler ise mükâtebe akdinin peşin veya vadeli olabileceğini belirtmişlerdir.⁴⁶

3. Fıkhi Açıdan Vadede Değişikliğin Çeşitli Tezahürleri

Tarafları bağlayıcılığı açısından vadede değişik, tarafların irade beyanıyla vadede değişiklik ve vadenin kendiliğinden düşmesi olmak üzere, iki başlık altında ele alınabilir.

3.1 Tarafların Beyanıyla Vadede Değişiklik

Bu konunun, vade tarihini tebdil, muaccel alacağı vadeli hale getirme ve vadenin tamamen iptali şeklinde üç başlık altında incelenmesi mümkündür.⁴⁷

3.1.1 Mevcut Vadeyi Uzatma veya Kısaltma

Akitlerden sonra mevcut vadeyi tebdilin (vadeyi uzatma veya kısaltmanın) bağlayıcılığı konusu mezhepler arasında ihtilafıdır. Hanefîlere göre lazım olarak kurulan bir akitten sonra vadeyi tebdil, tarafları bağlayıcı olacak şekilde geçerli olur. Bu işlem hem borçlu hem de alacaklı tarafından yapılabilmektedir. Borçlu kişi vadenin tarihini erkene alarak, alacaklı ise borcun vadesini erteleyerek bu işlemi tek taraflı olarak yapabilirler. Vadenin tebdili bir çeşit iskat tasarrufu olarak kabul edildiği için bundan rücu geçersizdir. Aynı gerekçeye istinaden karşı tarafın bunu reddetme hakkı bulunmamaktadır. Vadeyi tebdilin sahih olması aynı zamanda bunun tecezzi edebildiğini (belirli zaman aralıklarına bölünebildiğini) göstermektedir.⁴⁸

Hanefîler vadede tebdilin bağlayıcılığını ayrıca lazım olarak kurulmuş bir akdin vasıflarında yapılan değişikliğin o akdin aslına ilhak olacağı prensibinin bir sonucu olarak gerekçelendirmişlerdir. Bu tasarruf, lazım akitlerin ikâle yoluyla iptal edilmesine kıyas edilmiştir. Şu farkla ki ikâle akdin aslıyla/özülüyle, vade ise vasfıyla akalı bir tasarruftur.⁴⁹ Ancak Hanefî mezhebine atfedilen bu argümanın, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in bakış açısı itibara alındığında, tüm vadeli akitlerde

⁴¹ Buhârî, "Selem", 2; Müslim, "Müsakat", 127

⁴² el-Bakara 2/282.

⁴³ Karâfi, *ez-Zehîre*, 5/254; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/403; Beşârât, *Eseru'l-ecel fi akdi'l-bey'*, 102-105; İstisna akdinde de vade gerekli olmakla beraber, bu ikisi arasındaki fark sürenin tayini ile ilgilidir. bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 12/125, 140.

⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/402.

⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14/452.

⁴⁶ Mâlikîlere göre bedelin peşin ödenmesi pratikte pek mümkün olmadığı için, bu şartla yapılan mükâtebe akdi geçersizdir. Şâfiîlere göre böyle bir şart akdi ifsat eder. bk. İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, 4/158.

⁴⁷ Tarafların beyanıyla vadede değişikliğin ayrıca *tek taraflı irade beyanıyla yapılan vadede değişiklik* ve *karşılıklı irade beyanlarıyla (akit şeklinde) yapılan vadede değişiklik* olarak, iki şekilde ele alınması da mümkündür. Tek taraflı irade beyanıyla yapılan vadede değişiklik ise *vadeyi kısaltmak*, *borcu peşin ödemek*, *vade süresini uzatmak* ve *muaccel borca vade tayin etmek* şeklinde dörde ayrılabilir. Ancak gereksiz tekrarların oluşacağı kaygısıyla, böyle bir başlıklandırma tercih edilmemiştir.

⁴⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/289; Ramazan Araz, *İslam Hukukunda Iskat* (Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 207; Hanefîlere göre asıl borçlu lehine vadenin uzatılması kefil için de geçerli olur. Ancak vadenin kefil lehine uzatılması, asıl borçluyu bağlayıcı olmaz. Ayrıntılı bilgi için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 20/67-68.

⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/145; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/289; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/257-258, 313, 443; Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 4/60.

uygulanabilirliği pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre akdin vasıflarında sonradan yapılan değişikliğin akdin aslına ilhak olabilmesi için akit mahallinin hali hazırda mevcut olması zorunludur. Aksi halde mevcut olmayan bir hak/milk üzerinde tasarrufta bulunulmuş olacağından dolayı, bu işlemin batıl olması gerekecektir. Örneğin, muhâlea gibi ivaz mukabili yapılan ıskat tasarruflarında (sakıt olan hakkın yok hükmünde olması sebebiyle) veya akit mahallinin bayinin mülkiyetinden çıkmış olduğu durumlarda, vadede değişiklik mümkün olmayacaktır. Ebû Hanîfe ise böyle bir tasarrufun sıhhati noktasında mahallin hali hazırda mevcut olmasını gerekli görmez.⁵⁰ Dolayısıyla bu tasarrufun bağlayıcılığı, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed görüşü esas alınarak değerlendirmeye tabi tutulduğunda, vadenin önceki akitten ayrılmış müstakil bir hak olduğu varsayılarak, kendi başına ıskat edilebilirliği tezi daha makul durmaktadır. Karz borçlarında vade tayininin bağlayıcı olmamasına karşılık, muâvaza akitleri sonucu oluşan borçlarda vade tayininin bağlayıcı olması, bunların ilk baştan belirtildiği üzere farklı niteliklerde sübut bulmuş olmalarıyla açıklanabilir. Nitekim baştan bağlayıcı şekilde vadeli olarak sübut bulmuş (veya potansiyel olarak sübut bulma özelliği olan) bir borcun vadesini tebdil, onun niteliğine/özelliğine hanel getirecek bir değişme yol açmamaktadır.

İvaz mukabili vadenin tebdili faiz yasağı nedeniyle caiz değildir. Bununla birlikte vadenin vade mukabili değişikliği de sahih görülmemiştir. Örneğin, vadeli borcun yarısının öne çekilmesine karşılık, diğer yarısında vadenin uzatılmasının şart koşulduğu sulh akdi caiz olmaz.⁵¹ Müşterek borç alacaklılarından birisinin kendi hissesine tekabül eden miktarda vadeyi tebdil etmesinin geçerliliği Hanefî mezhebi içinde ihtilafa konu olmuştur. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre alacak hakkı iki ortak arasında müşterekse, bunlardan herhangi biri borcun kendi payına düşen kısmında vadeyi uzatabilir. Bu konuda iki imamın, ortak alacağın yarısını müstakil alacak olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Ayrıca burada alacak hakkının tahsilden önce tecezziye mahal olması söz konusudur. Ebû Hanîfe ise böyle bir tasarrufu, borcun tahsilinden önce taksim edilmesi mesabesinde olacağı gerekçesiyle sahih görmemiştir. Ebû Hanîfe'ye göre ortak alacağın tahsilinden önce taksim edilememesinin ardında yatan neden şu şekildedir: Borcun tahsilinden önce taksim edilememesi borcun hakiki anlamda mal olmaması sebebiyledir. Çünkü borç, -hakiki anlamda mal olmamakla birlikte- insanların ihtiyaç duymaları nedeniyle hükmen mal kabul edilmiştir. İnsanlar bu vesileyle elde/yanında aynî mal bulundurmamak zorunda kalmadan ihtiyaçlarını görebilmektedir. Borcun taksimi, -ticari örfte önem arz edecek derecede ihtiyacı gerektirmediği için- malın hakiki yokluğunu hükmî olarak mevcut hale getirmemektedir. Mevcut olmayan bir şey üzerinde bu şekilde tasarrufta bulunmak mümkün değildir.⁵²

⁵⁰ Alî Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/240-241; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslamiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 281-282.

⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 21/35.

⁵² Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 7/196; Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ortaklardan birisinin kendi hissesine düşen alacağı vadesi gelmeden tahsil etmesi halinde diğer ortak vade dolmadan buna iştirak edemez. Bu kişi vade bitiminde ortağının tahsil etmiş olduğu bedelin yarısını alma veya borcun geri kalanını borçludan tahsil etme konusunda muhayyer olur. Bu durum iki imama göre ortak alacaklardaki vadenin bireylere oranla tecezzi edebileceğini göstermektedir. Ebû Hanîfe ise bu durumda alınan bedelin iki ortak arasında eşit şekilde paylaşılması gerekeceğini belirtmiştir. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre borçlar, taksim yapılamayan madum mal konumundadır. Bu nedenle ortak alacağın bir kısmının tahsil edilmesi, bu miktara tekabül eden borç

Hanefiler vadeyi tebdili bir nevi teberru nitelikli tasarruf olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle vadeyi tebdile yetkili olan kişinin gerekli ehliyete sahip olması gerekmektedir. Bir kişinin maraz-ı mevt halinde peşin alacağını vadeli hale getirmesi veya uzatması borcun üçte biri oranında geçerlilik kazanır.⁵³ Vade olmaksızın ticaret yapılması oldukça zor olduğu için mezun kişinin (kölenin) vade belirleme ve vadeyi uzatma yetkisinin olacağı belirtilmiştir.⁵⁴ Asıl borçlu lehine vadenin tebdili kefil için de geçerli sayılmaktadır. Ancak kefil lehine vadenin tebdili asıl borçluyu etkilemez.⁵⁵

Mâlikîlere göre karz ve aynî borçlar da (âriyet) dahil olmak üzere her türlü vadenin tebdili bağlayıcıdır. Ancak onların bu konudaki gerekçesi -Hanefilerinkinden farklı olarak- vadin bağlayıcı olmasıdır. Mâlikîler bu konuda Peygamber Efendimizin (s.a.s) “Müminler şartları üzeredirler.”⁵⁶ hadisini delil göstermişlerdir. Leys b. Sa’d’ın da (ö. 175/791) bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.⁵⁷

Evzâî (ö. 157/774), Züfer (ö. 158/775), Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîlere göre akit kurulduktan sonra borcun vadesini tebdil geçersizdir. Bu görüşü savunanların ileri sürdükleri argüman ise lazım akitlerin vafında daha sonradan geriye dönük işlem yapılamamasıdır. Bu açıdan vadenin tebdili mahza vaad mesabesinde olacağı için tarafları bağlayıcı görülmemiştir. Ancak muhayyerlik süresi içerisinde yapılan böyle bir tasarrufun bağlayıcı olacağı kabul edilmiştir.⁵⁸

3.1.2 Muaccel Alacağı Vadeli Hale Getirme

Hanefîlere göre vadede yapılan değişikliğin akdin aslına ilhak olmasının gerekliliği olarak bey, icare, evlilik gibi akitlerden dolayı oluşan muaccel borcun tehiri bağlayıcıdır. Bu tür akitlerden dolayı oluşan borçların te’cîlini bağlayıcı kılan unsur ise mebî, hizmet veya milk-i nikah şeklinde ivazda/semende karşılığın bulunmasıdır.⁵⁹ İbn Kudame *el-Mugnî* adlı eserinde, muhâlea bedelinin vadesinde yapılan tebdilin de Hanefîlere göre bağlayıcı olacağını belirtmiştir.⁶⁰ Ancak bunu Hanefî mezhebinin genel görüşü olarak görmeyi ihtiyatla karşılamak gerekmektedir. Çünkü -daha önce de belirtildiği üzere- Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre akitlerin sıfatında geriye dönük olarak tağyir yapılabilmesi için semen karşılığı olan mebûin hali hazırda mevcut olması gerekmektedir.⁶¹ Muhâlea sonrası milk-i nikah sakıt olacağı için hükmen *yok* kabul edilmektedir. Bu nedenle muhâleada -her ne kadar baştan tayin edilebilse de- sonradan vadenin değiştirilmesi mümkün olmamaktadır. Nitekim bu gerekçeye istinaden muhâlea akdinde kararlaştırılan semende daha sonradan tağyir sahih

vadesinin ıskatı manası taşımaktadır. Ortak borç her ne kadar miktar açısından tecezzi edilebilse de bireylere oranlarla tecezzi etmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, 7/196.

⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/191; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, 7/353.

⁵⁴ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, 7/196.

⁵⁵ Alî Haydar Efendî, *Dürrerü’l-hukkâm*, 1/814.

⁵⁶ Dârekutnî, *Sünen*, 3/426.

⁵⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-muctehid*, 3/223; Adevî, *Hâşiyetu’l-Adevî*, 2/166-167.

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/34; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 308; Nevevî, *Ravdatu’t-tâlibin*, 3/401-402; Mansûr b. Yûnus b. İdrîs el-Behûtî, *Keşşâfu’l-kna’ an Metni’l-İknâ’* (Riyâd: Mektebetü’n-Nasrî’l-Hadîse, 1968), 3/233-234; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1991), 1/267-269; Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, thk. Abdulgaffâr Süleymân el-Bendânî (Beyrût: Dâru’l-Fikr, ts.), 6/357.

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/192; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 308; “el-Mevsûatu’l-fikhiyye”, 2/42-43.

⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/432

⁶¹ Alî Haydar Efendî, *Dürrerü’l-hukkâm*, 1/240-241.

görülmemiştir.⁶² Ancak daha önceden de belirtildiği üzere vade hakkının müstakil bir hak olarak görülmesi halinde bu görüşün Hanefilerin genel görüşü olarak kabul edilmesi noktasında bir sorun kalmamaktadır.

Vadeyi te'cîlin her ne kadar akdin aslına ilhak edildiği varsaysa da pratikte vadenin başta tayini ile sonradan te'cîli arasında bazı hüküm farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin, vadeli olarak satın alınan malın murabaha veya tevliye şeklinde satılması halinde, bu malın vadeli alındığının belirtilmesi gerekmektedir. Bunun gerekçesi ise vadeli alışverişlerde genellikle daha fazla ücret belirlenmesine bağlı olarak, ticari örfte vadeli olanla peşin olan arasında hükmi fiyat farkının söz konusu olmasıdır. Bir malın vadeli alındığının söylenmeden ikinci müşteriye satılması halinde, söz konusu malın gerçek fiyatı belirtilmeksizin satılmış kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak ikinci müşterinin bunu öğrendiği anda akdi feshetme veya onaylama yönüyle muhayyerlik hakkı bulunmaktadır. Ancak ilk akdin başta peşin ödeme şartıyla yapıлып, daha sonradan vade tayin edilmiş olması halinde, ikinci müşteri için fesih hakkı sübut bulmaz. Dolayısıyla bu durum Hanefilerin benimsemiş olduğu *vadede yapılan değişikliğin akdin aslına ilhak olduğu* kaidesine muarız olmaktadır.⁶³

Mâlikîlere göre vadin bağlayıcı olması dolayısıyla karz ve aynî borçlar da dahil olmak üzere her türlü muaccel borç vadeli hale getirilebilir.⁶⁴ Evzâî, Züfer, Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîlere göre lazım akitlelerin vasfında yapılan değişikliğin geçersiz olmasının bir sonucu olarak muaccel alacaklar vadeli hale getirilemez. Bu tür alacaklar karz alacakları gibi değerlendirildiğinden, vade tayin edilmiş olsa bile geçersiz sayılır.⁶⁵

Günümüzde konvansiyonel bankaların uygulamış olduğu borcu yapılandırma yöntemleri faiz içermesi sebebiyle caiz görülmemektedir. Katılım bankalarının uygulamış olduğu yöntemler ise muaccel alacağı te'cîl etme şeklinde olmayıp, bu borcun bir şekilde sonlandırılarak, yeni bir akitle müşterinin taksitli (vadeli) olarak tekrar borçlandırılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte faiz yerine kâr payının kullanıldığı ve tüm işlemlerin İslam hukukuna uygun olarak gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Örneğin, borcun vefa sözleşmesi yöntemiyle yapılandırılmak istenmesi halinde, borçlu borcuna karşılık ipotek ettirmiş olduğu gayr-i menkulü bankaya satmaktadır. Bu malın satımı sonucu ortaya çıkan borç ile müşterinin bankaya olan borcu takas olmaktadır. Daha sonra müşteri satmış olduğu bu malı, taksitler halinde, daha yüksek bir bedel ödeyerek geri almaktadır. Dolayısıyla burada önceki akitten dolayı ortaya çıkan borcun, vade tayin ederek te'cîl etmesi söz konusu değildir.⁶⁶

3.1.3 Vadenin Tamamen İptali/Iskatı

Borçlu şahsın tek taraflı irade beyanıyla vadeli borcu muaccel hale getirebileceği konusunda ittifak bulunmaktadır. Ancak bu hususta fakihlerin farklı istidlal yöntemleri kullandıkları görülmektedir. Hanefîlere göre bunun gerekçesi, kendilerinin benimsemiş oldukları esasa göre, akdin

⁶² Bilmen, *Istılâhât*, 2/276, 281-282.

⁶³ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 5/176; Alî Haydar Efendî, *Dürrü'l-hukkâm*, 1/378.

⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 3/223; Adevî, *Hâşiyetu'l-'Adevî*, 2/166-167.

⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/34; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 308; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 3/401-402; Behûtî, *Keşşâfu'l-kıma'*, 3/233-234; Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/267-269; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/357.

⁶⁶ Serdar Özalp, "Borç Yapılandırma Yöntemi Olarak Vefa Sözleşmesi ve Fikhî Tahlili", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 9/1 (2023), 6-8.

vasıflarında geriye dönük olarak değişiklik yapılabilmesidir. Mâlikîler vadenin ıskatını vadin bağlayıcılığı ile gerekçelendirmişlerdir. Şâfiîler ve Hanbelîler normal şartlarda vadenin sonradan tebdilini geçersiz görseler de borcun peşin olarak îfâ edilmesi halinde bunun sahih olacağını savunmuşlardır. Dolayısıyla bu mezheplere göre borcu ta'cîl (vadeyi ıskat) sözlü beyanla yapılamamakta, buna karşın borcu erken ödeme yöntemiyle fiili olarak yapılabilmektedir. Şâfiîler ve Hanbelîlerin bu konuda sahabe fetvasını delil olarak kullandıkları görülmektedir. Bu hususta delil getirilen bir rivayete göre, Hz. Ömer (r.a.) döneminde belirli bir vade şartıyla mükâtebe akdi yapılan köle, borcunu vade dolmadan ödemek istemiş ancak efendisi bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, kölenin hürriyetine kavuşmuş olduğuna hükmederek, efendinin parayı alması gerektiğini söylemiştir.⁶⁷

Vade, borçlu lehine bir hak olduğu için, bunun ıskatı halinde alacaklının reddetme yetkisi bulunmamaktadır. Ancak bu durum, kabzi meşakkat içermeyen semen cinsinden olan borçlar için geçerlidir. Cumhura göre selem akdinde müslemün ileyhin (sipariş verilen kişinin) müslemün fihi (sipariş verilen malı) vaktinden evvel vermek istenmesi halinde rabbü's-selemin (sipariş veren kişinin) bunu kabul etme zorunluluğu yoktur. Bunun sebebi ise malı muhafaza etme veya mala gelebilecek muhtemel zararlar nedeniyle rabbü's-selem adına risk ve meşakkat bulunmasıdır. İmam Şâfiîye göre meyve gibi erken bozulan mallar dışındaki siparişlerin erken teslim edilmesi halinde, -haklı bir gerekçe olmadıkça- rabbü's-selemin bunu reddetme hakkı yoktur.⁶⁸

Pratik hayatta vadenin iptalinin sulh yoluyla da gerçekleşmesi mümkündür. Bu durumda sulha konu olan vadeli borç, muaccel hale gelmiş sayılır. Fakihlerin ittifakına göre sulh konusunun ribevî mallar olması halinde, cinsler aynıysa, peşin miktarın da eşit olması gerekmektedir. Çünkü sulh bedelinin daha fazla olması halinde, taraflardan biri lehine hem vadenin düşmesi hem de miktarın yüksek olması nedeniyle eşitsizlik oluşacağından dolayı faiz oluşur. Peşin miktarın daha az olması halinde ise borçtan eksiltelen miktarın vadenin düşürülmesine karşılık geleceğinden dolayı faiz gerçekleşir.⁶⁹ Bununla birlikte Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]) ve İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714), borcun vadesinin ıskatı karşılığında, borcun miktarında indirim gitmeyi caiz görmüşlerdir. Onlara göre bunun sahih olmasının delili Peygamber Efendimizden (s.a.s) rivayet edilen bir hadistir. Söz konusu hadise göre Peygamberimiz (s.a.s) Yahudi olan Beni Nadir kabilesini Medîne'den çıkarmak isteyince, bu kabileden bazı kişiler "Üzerimizde günü gelmemiş borçlar var." diyerek, ne yapmaları gerektiğini sormuşlar, bunun üzerine Peygamberimiz "(Borcu) Düşürün ve pesin ödeyin." (ضَعُوا وَتَعَجَّلُوا) diyerek bunlara karşılık vermiştir.⁷⁰ Fakihlerin geneli söz konusu hadisi, sübut ve delalet yönünden daha kuvvetli derecede olan (faiz yasağı içeren) hadislerle tenakuz halinde olduğu gerekçesiyle delil almamışlardır. Onlara göre bu işlem vadenin semen mukabili tebdili manasına gelmesi sebebiyle haramdır.⁷¹ Buna karşılık hem vadenin uzatılması hem de borcun kısmen ibrası sahihtir. Çünkü bunda,

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/214; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/79; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 4/196; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/100-101; Behûtî, *Keşşâfu'l-kıma'*, 4/543; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 227; "el-Mevsûatu'l-fikhiyye", 2/43; Özcan, *el-Ecel fi 'akdi'l-bey'*, 163 vd.

⁶⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, 3/223.

⁶⁹ Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 4/196; Ali Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 4/52.

⁷⁰ Dârekutnî, *Sünen*, 3/466.

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 21/31.

-ivaz karşılığı olmaksızın- hem borcun kısmen ıskatı hem de vadenin uzatılması şeklinde, borçlu lehine iki türlü menfaat (teberru) bulunmaktadır.⁷²

Borçlunun, vadeli borcuna karşılık, alacaklıya bir mal satması mümkündür. Yapılan bu akitle öncelikle vade ıskat edilmiş sayılarak borç muaccel hale gelmiş olur ve daha sonra satım işlemi gerçekleşmiş sayılır. Sonradan yapılan akdin bir sebepten dolayı feshedilmesi halinde -ıskat edilen hak avdet etmez kaidesi gereğince- vade rücu etmez. Ancak malda bulunan bir ayıp nedeniyle akdin feshedilmesi halinde, vadenin geçerliliği devam eder. Örneğin, bin lira vadeli alacak davasına karşılık bir eşya verilmek suretiyle sulh yapıldıktan sonra, verilen bu malda bulunan ayıp nedeniyle sulh akdi iptal edilirse vade avdet eder. Bunun gerekçesi ise ayıp muhayyerliği sebebiyle yapılan feshin akdin kurulmasına etki eden bir mâni olarak kabul görmesidir. Bu nedenle önceki borcun vadesini düşüren böyle bir akid, ilk baştan kurulmamış olacağı için etkisiz olmaktadır.⁷³

Mâlî ibadetlerle ilgili konularda da vadenin ıskatı söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Hanefîler, Şâfiîler ve Hanbelîler havalânü'l-havli, zekât borcunun îfâsını te'cîl olarak değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte zekât borcu daha erken bir zamanda da îfâ edilebilmektedir. Bu konuda ayrıca hadislerden delil bulunmaktadır.⁷⁴ Zekâtın erken verilebilirliği konusunda Mâlikîler cumhura muhalefet etmişlerdir.⁷⁵

3.2 Vadenin Kendiliğinden Düşmesi

Vadenin kendiliğinden düşmesi genelde zimmetin yokluğu veya bunun bir şekilde zarar görmesiyle alakalı olup değişik nedenlere binaen gerçekleşebilmektedir.

3.2.1 Ölüm

Borçlu kişinin ölmesi halinde vadenin düşüp düşmeyeceği konusu fakihler arasında ihtilafli bir meseledir. Hanefîler, Zâhirîler, İmam Mâlik, Şafiî, Sevrî ve Nehaî'ye göre borçlunun ölümü halinde vade düşer.⁷⁶ Varislerin bu borcu tehir etme hakları bulunmamaktadır. Ancak borçlu kişinin alacaklı tarafından öldürülmesi halinde alacak peşin hale dönmez. Burada vakitli bir alacağın ta'cîl edilmek istenmesi dolayısıyla bir yaptırım söz konusudur. Ölümle birlikte borcun muaccel hale geleceğini savunan fakihlerin ileri sürdüğü gerekçeler genel olarak şunlardır:

- 1) Borçlunun ölmesi halinde vadenin düşeceği konusunda hadis delili bulunmaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.s) bu hususta "Bir kişi ölür de onun hem vadeli borcu hem de vadeli alacağı olursa, borcu peşin hale döner, alacağı ise vadesi üzere kalır." buyurmuştur.⁷⁷
- 2) Ölümle birlikte borcun taalluk ettiği zimmet ortadan kalkar. Bu nedenle borç, ölen kişinin terekesinde aynî alacak haline gelir. Aynî alacaklar ise vade kabul etmemektedir.

⁷² Alî Haydar Efendî, *Dürrerü'l-hukkâm*, 4/52-53.

⁷³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/124; Alî Haydar Efendî, *Dürrerü'l-hukkâm*, 1/173, 3/36.

⁷⁴ Hz. Abbas'ın zekâtın erken verilebilirliği ile ilgili sorusu üzerine, Hz. Peygamber kendisine ruhsat vermiştir. bk. Tirmizî, "Zekât", 37; Ebû Dâvûd, "Zekât", 22

⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/177; Şîrâzî, *el-Mülhezzeb*, 1/305; Behûtî, *Keşşâfu'l-kıma'*, 2/265.

⁷⁶ Kâsânî, *Bedâi' u's-samâi'*, 3/157; Adevî, *Hâşiyetu'l-'Adevî*, 2/167, 365; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/358;

⁷⁷ *Dârekutnî, Sünen*, 5, 415.

3) Borcun vadeli olmasındaki maslahat ölümle birlikte ortadan kalkar. Çünkü vadedeki gaye, bu süre içerisinde elde edilen gelirle borcun ödenmesidir. Ölüm anında gelir elde etme imkânı ortadan kalkacağı için vadedeki gaye zail olmaktadır.

4) Borçlu kişinin borçlu olduğu sürece kabirde bundan dolayı sıkıntı çekeceği yönünde hadis bulunmaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla borcun bir an önce ödenmesinde ölen kişi lehine menfaat bulunmaktadır.⁷⁹

İbn Sirîn (ö. 110/729), İshak,⁸⁰ Ebû Ubeyd (ö. 224/838) ve Hanbelîlerin bir görüşüne göre varisler borcun ödeneceği konusunda güvence verilerse vade düşmez. Tâvûs (ö. 106/725) ve Zühri'ye (ö. 124/742) göre ise borç her hâlükârda vadeli olarak devam eder.⁸¹

3.2.2 İflas

Hanefîler, Hanbelîler, zahir görüşlerinde Şâfiîler ve bir görüşlerinde Mâlikîlere göre hacr altındaki borçlu kişinin iflasıyla müeccel borç muaccel hale dönmez. Müflisin malından öncelikli olarak peşin alacaklıların borçları ödenir. Satılan mebî müflisin malları arasında olsa bile, süre dolmadan vadeli alacaklılar bunu alamaz veya vade bitiminde almak üzere hapsedemez.⁸² Mâlikîlerin zahir görüşüyle Şâfiîlerin bir görüşüne göre, borçların ödenmesi için borçlunun mallarına mahkeme kararıyla el konulması halinde vade düşer. Ancak alacaklılar vadenin düşmemesi yönünde ortak karar alırlarsa bu durumda vade düşmez. Bu fakihler kendi görüşlerinin tutarlılığını ispatlama adına "Bayi, sattığı malı iflas eden borçlunun malları arasında gördüğü takdirde, ona el koyma hakkına -diğer borçlulardan daha fazla- hak sahibidir."⁸³ şeklindeki hadisi delil göstermektedirler. Bu görüşü desteklemek adına ayrıca hacr sebebiyle zimmet tahrip olacağından dolayı vadenin düşmesi gerekeceği şeklinde akli delil de ileri sürülmüştür.⁸⁴ Hanefîler, söz konusu hadisin bayinin izni olmaksızın kabzedilmiş veya muhayyerlik şartıyla satın alınan mallar hakkında varid olduğunu ileri sürerek, yapılan bu istidlale itiraz etmişlerdir.⁸⁵

3.2.3 Mefkûdiyyet

Mefkûd, kaybolmuş ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kişi manasında kullanılan fıkhi bir terimdir.⁸⁶ Hanefîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göre bir kişinin dârülharpde esir olarak ele geçirilmesi veya

⁷⁸ نفس المؤمن معلقة بدينه حتى يُفرض عنه، Tirmizî, "Cenâiz", 76

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/209; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/215; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/124; Ali Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/231; "el-Mevsûatu'l-fikhiyye", 2/44; Borca kefil olan kişinin ölmesi halinde vade kendi adına düşer ve terekeden borcun ödenmesi gerekir. Terekeden borcun ödenmesi halinde, kefilin varisleri vade dolmadıkça asıl borçluya rücu edemezler. Vadeli borçlar havale yoluyla ödenebilmektedir. Vade dolmadan muhilin ölmesi halinde vade düşmez. Muhalun aleyhin ölmesi halinde ise vade düşer ve borcun terekeden ödenmesi gerekir. Bu durumda vade akit anında belirlendiği üzere devam eder. Ayrıntılı bilgi için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 20/80, 98; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 6/3; Ali Haydar Efendî, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/812-813, 2/51-52.

⁸⁰ Kastedilen fakihin Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853) olması muhtemeldir.

⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6/567; "el-Mevsûatu'l-fikhiyye", 2/45.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/197-198; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 4/128-129; Usmân, *Ahkâmü'l-ecel fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 415-516.

⁸³ مَنْ أَدْرَكَ مَالَهُ بَعِيْنِهِ عِنْدَ رَجُلٍ فَذَلِكَ أَقْلَسُ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْ غَيْرِهِ "Bir kimse iflas eden bir kişinin yanında kendi malına denk gelirse, o mala başkalarından daha fazla hak sahibidir." Müslim, "Müsakat", 22; İbn Mâce, "Ahkâm", 26

⁸⁴ Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr* (Dâru'l-fikr, ts.), 3/265-266; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6/566; Behûtî, *Keşşâfu'l-kına'*, 3/417, 438.

⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/197-198.

⁸⁶ Beşir Gözübenli, "Mefkûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/353.

batmış olan bir gemide bulunması gibi ölüm ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda, mefkûdun ölümüne hükmedilmediği müddetçe, vade olduğu hal üzere kalır. Bu gibi ölüm ihtimali yüksek durumlarda hâkim mefkûd kişinin ölümüne hükmedebilir. Hâkimin bu kararı sonrası mefkûdun vadeli borçları muaccel hale gelir. Mâlikîler, kesin öldüğü bilinmedikçe veya ortalama insan ömrü olan yetmiş yaşına gelmedikçe mefkûdun ölümüne hükmedilmeyeceğini savunmuşlardır. Dolayısıyla bu süre dolmadıkça, vade, tarafların belirlemiş olduğu şekilde devam eder.⁸⁷

3.2.4 Diğer Sebepler

İslam hukukunda mürted kişinin kaçarak dârülharbe ilhakı hükmen ölüm mesabesinde. Bu nedenle mürtedin vadeli borçları muaccel hale gelir ve geride bıraktığı mallardan hak sahiplerine ödenir.⁸⁸ Şâfiîlere göre zimmete hâle geleceği gerekçesiyle borçlunun delirmesi halinde vade düşer. Fakihlerin geneli ise bunların velilerden borcun tahsilinin mümkün olması nedeniyle bu görüşü benimsememişlerdir.⁸⁹ Talâk sonucu vade düşerek müeccel mehir alacağı muaccel hale gelir.⁹⁰

Sonuç

Bu çalışma, İslam hukukunda vadede değişikliğin bağlayıcılığını mezheplerin yaklaşımları çerçevesinde ele almıştır. Elde edilen bulgular, vadede yapılan değişikliklerin tarafların rızasına dayalı olarak ya da belirli hukuki gerekçelerle, rızaları dışında gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Bu noktada, mezhepler arasında değişikliğin bağlayıcılığına dair farklı yorumların bulunduğu görülmektedir.

Hanefîlere göre vade tarihinin değiştirilmesi lazım olarak kurulan akitlerin vasıflarında geriye dönük değişiklik yapılabilmesinin bir sonucu olarak sahihtir. Hanefîlere göre vadeyi tebdilin ıskat tasarrufu olarak kabul edilmesi sebebiyle bağlayıcıdır. Mâlikîler bu konuda Hanefîlerle aynı görüşte olmakla birlikte, kullanmış oldukları istidlal yöntemi açısından onlardan ayrılmaktadır. Mâlikîler bu konuda vaadin bağlayıcı olması genel prensibiyle hareket etmektedirler. Şâfiîler ve Hanbelîler ise lazım akitlerden sonra vasıflarında değişikliğin yapılamaması ve vaadin hukuki anlamda bağlacı olmaması sebebiyle vadeyi tebdili geçerli görmemişler, ancak borcun fiziki olarak erken ödenmesi halinde bunun mümkün olacağını belirtmişlerdir.

Vadenin kendiliğinden düşmesi genel anlamda zimmetin yok olması veya bir şekilde tahribe uğramaması sebebiyledir. Ölüm veya hükmi ölüm mesabesinde olan irtidad ve mefkûdiyyet halleri gibi, zimmetin yokluğunun söz konusu olduğu durumlarda vadenin düşeceği konusunda ittifak edilmiştir. İflas ve delilik gibi zimmetin tahrip olduğu hallerde ise genel anlamda vadenin düşmeyeceği benimsenmiştir.

Sonuç olarak, vadede değişikliklerin bağlayıcılığı, “sahip olunan hakta tasarrufta bulunma yetkisi” ilkesiyle veya zimmetin tahribe uğramasıyla bağlantılıdır. Vadede tebdil günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Böyle bir tasarrufun gerçek anlamda fayda sağlayabilmesi için bağlayıcı olması

⁸⁷ Usmân, *Ahkâmü'l-ecel fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 415-517; “el-Mevsûatu'l-fikhiyye”, 2/46-47; Gözübenli, “Mefkûd”, 28/353-354.

⁸⁸ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 308.

⁸⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 308. Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 4/128-129; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/566; Behûtî, *Keşşâfu'l-kna'*, 3/417, 438.

⁹⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/144; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/115; Bilmen, *İstîlâhât*, 2/119.

zorunludur. Bu sayede taraflar belirlenmiş olan vadenin geçerliliğinden mutmain olacak ve ticari ilişkilerde istikrar olabilecektir. Bunun bir menfaat aracı haline getirilmemesi şartıyla Hanefîlerin bu konudaki görüşü daha tutarlı ve faydalı gözükmektedir.

Kaynakça

- Adevî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ahmed el-. *Hâşiyetu'l-'Adevî alâ Şerhi Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Alî Haydar Efendî. *Dürerü'l-hukkâm fi şerhi Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. Dâru'l-Cil, 1991.
- Araz, Ramazan. *İslam Hukukunda İskat*. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Aybakan, Bilal. "Borç Yapılandırma (Erken Ödeme ve Öteleme)". *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"*. ed. Mehmet Bayyigit. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Aybakan, Bilal. *İslam Hukukunda Borçların İfası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Behûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs el-. *Keşşâfu'l-kına' an Metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetü'n-Nasri'l-Hadîse, 1968.
- Beşârât, Fevâz Mahmûd Muhammed. *Eseru'l-ecel fi akdi'l-bey' Fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Filistin: Câmî'atü'n-Necâhi el-Vataniyye, Külliyyetü'd-dirâsâtü'l-ulyâ, Doktora Tezi, 2005.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslamiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dımaşk: Daru İbni Kesîr, 1993.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Sünen*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-. *Hâşiyetu'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*. Dâru'l-fikr, ts.
- Durmuş, Abdullah. "Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 315-330.
- Durmuş, Abdullah. "Vade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/415-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Gözübenli, Beşir. "Mefkûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/353-356. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1966.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. thk. Abdulgaffâr Süleymân el-Bendânî. 12 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed el-Makdisî. *el-Mugnî*. thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî - Abdulfettâh Muhammed el-Halev Hulv (Riyâd: Dâru Âlem-Kütüb, 3. Basım, 1994.
- İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrâhim b. Muhammed. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed b. Ahmed Kurtûbî. *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- Karâfî, Ebû Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs el-. *el-Furûk envâru'l-burûk fi envâi'l-furûk*. b.y.: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-. *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muttakîn*. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Onay, Ahmet. "İslâm Fıkıhında Vâdeli Satış". *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dini - İlmi - Edebi Dergi]* 29/2 (1993), 81-90.
- Osmân, Muhamed b. Râşid b. Ali el-. *Ahkâmu'l-ecel fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 1996.
- Özalp, Serdar. "Borç Yapılandırma Yöntemi Olarak Vefa Sözleşmesi ve Fikhî Tahlili". *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 9/1 (2023), 1-32. <https://doi.org/10.54427/ijisef.1215162>
- Özcan, Abdullah. *el-Ecel fi 'akdi'l-bey'*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Dirâsâtü'l-ulyâ's-şer'iyye, Doktora Tezi, 1989.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrût: Matba'atü's-Sa'âde, 1993.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahîm b. Alî eş-. *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmâmî's-Şâfi'î*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Tunç, Cihat. "Ecel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yaran, Rahmi. *İslam Hukukunda Borçlunun ve Alacaklının Temerrüdü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.

"el-Mevsûatu'l-fıkhiyye". *ecl*. 2/5-48. Kuveyt: Tabâatu Zâtu's-Selâsil, 1986.